

Matej Klarič

Ana Podvršič in Maja Breznik (ur.): Verige globalnega kapitalizma. Ljubljana: Sophia, 2019. 315 strani (ISBN 978-961-7003-39-0), 18 EUR

Zbornik *Verige globalnega kapitalizma* je pri založbi Sophia izšel že leta 2019. Zaradi družbeno-političnega dogajanja in razprav o težavah zaradi prekinjenih dobavnih verig, ki so del globalnih vrednostnih verig (GVV), je znanstvena monografija danes še bolj aktualna kot v času izdaje. GVV lahko opišemo kot paletu povezanih in razpršenih mednarodnih aktivnosti (ne samo produkcije) s končnim namenom: prodajo blaga na trgu. Neoliberalna doktrina, ki je v zadnjih petdesetih letih postajala vedno bolj globalna in dominantna sila, je spodbujala ukinitev državno vodene industrializacije, svobodno trgovino, privatizacijo, liberalizacijo zunanje trgovine *in tuji kapital kot gonilo gospodarske rasti in družbenega razvoja. Razširitev GVV po svetu je posledica teh politik.*

Kriza kapitalizma leta 2008, pandemija in sedaj še vojna v Ukrajini so znamenja, da se pred našimi očmi ta globalni sistem ruši. Neoliberalni kapitalizem, ki ga lahko definiramo kot nevmešavanje države v imenu trga, je v zadnjem dobrem desetletju doživel že vsaj omenjene tri hude udarce. Krize, ki jim lahko dodamo še podnebno, so na laž postavile fukuyamovsko idejo konca zgodovine in velikih kriz kapitalizma. Empirija potrjuje, da lahko utemeljeno govorimo o tem, da so neoliberalni procesi svet pripeljali v današnje nezavidljivo stanje kriz(e). Težave z dobavnimi verigami so samo posledica krize neoliberalnega kapitalističnega sistema, ki je pospeševal medsebojno odvisnost in prepletenost sveta. Pandemija je po krizi leta 2008 še dodatno razkrila ranljivost sistema. Države se na krize vse bolj odzivajo s protekcionističnimi zapiranjem gospodarstev, prekinjajo se ustaljene GVV, priča smo deglobalizaciji. Zaradi vojne v Ukrajini se sedaj veliko govori o prekinjenih dobavnih prehranskih poteh, sankcije proti Rusiji pa ogrožajo tudi energetske dobavne poti. Vse več je težav pri pridobivanju surovin itd. Neovirana svobodna trgovina vse bolj postaja stvar preteklosti. Številna podjetja že nekaj časa pesti pomanjkanje čipov, ki jih izdelujejo v oddaljenih državah. Februarja je zato EU predlagala zakon o čipih za digitalno suverenost EU. Gre za velik odmik od preteklih politik, ki so spodbujale prenos proizvodnje v gospodarsko manj razvite države in prepovedovale državne pomoči podjetjem. Toda vzpostavitev lastne proizvodnje znotraj EU bo zahtevala veliko časa. Zato bodo zgrešene neoliberalne politike EU tudi na tem področju v prihodnje terjale svoj davek. Gospodarski ministri držav EU so celo prisiljeni razmišljati o ukrepih za zmanjševanje odvisnosti od tretjih držav, dogajajo se zaplembe premoženj, tj. zasebne lastnine ruskih milijarderjev, kar je bilo še pred nedavnim povsem nezamisljivo.

Stefanie Hürtgen se v svojem besedilu dotakne prav strategij EU. Od sredine sedemdesetih let se je osnovna logika integracijskega procesa EU spremenila iz »makroekonomskega nazora v neoliberalno integracijo, ki se izmika harmonizaciji«. Ohranjanje

različnih nacionalnih regulacij je po njenem v funkciji družbenopolitičnega režima konkurenčnosti. Kot pravi, so transnacionalna podjetja, frakcije finančnega kapitala in njihovi lobisti sistematično gnali projekt konkurenčne integracije, ki je vodil v iskanje držav z nizkimi mezdami ter nizkimi davčnimi, družbenimi in okoljskimi standardi za transnacionalno konkurenčno prestrukturiranje. Vse to na račun izkoriščanja delavk in delavcev v perifernih državah EU z minimiziranjem stroškov. Enakemu trendu lahko v istem časovnem obdobju sledimo tudi na globalni ravni. Tak pogled pa je povsem zanemarjen v še vedno prevladujočih neoklasičnih ekonomskih teorijah, ki služijo razredni apologiji. Zato je še kako dobrodošlo, da poskušajo avtorji namesto na razredni, kapitalu naklonjeni neoklasični ekonomiji, konceptu GVV podati drugačen pomen.

Že obstoječe študije koncepta, ki so se začele uveljavljati v sredini devetdesetih, so se do neke preusmerile v neoklasični ekonomiji alternativno, čeprav do sistema še vedno nekritično raziskovanje. Za razliko od washingtonskega konsenza namreč (bržkone na podlagi empiričnih podatkov, ki so na laž postavili prvotni optimizem) ne obljublajo več, da bomo vsi zmagovalci, če bomo dosledno implementirali neoliberalne reforme. Kot pravi Podvršič, študije GVV sicer še vedno sporočajo, da so družbeni spopadi, razredni antagonizmi in razvojne razlike, ki so povzročale ciklične krize in družbene neenakosti svetovnega kapitalizma, stvar preteklosti. Postale naj bi del že omenjenega konca zgodovine in prav na tem mestu so se ujele v past in zmoto. Zadnji dogodki namreč potrjujejo, da neoklasična ekonomija in z njo povezane študije GVV nimajo pokritja v aktualnih družbenih procesih. Samo za časa pandemije so, kot ugotavljajo v Poročilu o svetovnih neenakostih iz decembra 2021 (Lucas 2021), neenakosti med najbogatejšimi in najrevnejšimi Zemljani zrasle najhitreje v zgodovini. Težko torej pritrdimo predpostavkam, da so rastoče družbene neenakosti stvar preteklosti ter da vključevanje domačih gospodarstev v GVV prispeva h kakovostnim delovnim mestom in regionalnemu razvoju.

Dodana vrednost zbornika je prav v tem, da konceptu GVV dodaja kritično noto, ga metodološko preoblikuje in, kot opisuje Podvršič, preučevanje pripelje nazaj na polje kritičnih razprav o zgodovinskih mehanizmi in družbenih neenakostih, ki med drugim določajo tudi neoliberalno financializacijo in globalizacijo proizvodnje. William Milberg je v svojem besedilu prav na tej točki kritičen, saj globalne vrednostne verige ne preučujejo pomena globalizirane produkcije za denarni tok oziroma financializacijo. Opozarja, da so si s pomočjo GVV glavne industrijske države zagotovile možnost, da ohranijo rast profitov v okvirih financializiranega sistema. Finančna liberalizacija in financializacija pa s seboj prinašata verjetnost za večje krize, za katere je neoklasična ekonomija do leta 2008 predpostavljala, da jih sploh ne bo več. Prav kritično, sistemsko in zgodovinsko raziskovanje vrača koncept GVV na izhodišče. Podlaga za njihov razvoj je bil namreč temu soroden koncept blagovnih vrednostnih verig. Razvila sta ga svetovno-sistemska analitika Terence H. Hopkins in Immanuel Wallerstein. Z njim sta definirala mreže dela in produkcijskih odnosov, ki imajo za končni rezultat blago. V središče sta postavila neenak razvoj, kjer vključevanje (pol)perifernih regij v svetovno trge in mednarodno trgovino slednje ujame v past strukturnih mehanizmov, ki reproducirajo regionalne neenakosti na račun profitov podjetij iz držav v centru sistema.

Višje profite si podjetja v okviru GVV zagotavljajo s selitvijo proizvodnje in posledičnim nižanjem mezd. Toda grožnja s selitvijo proizvodnje ne niža mezd samo v (pol) perifernih državah, obenem pomeni pritisk, da se v celotni produkcijski mreži (tudi v državah centra) omejuje njihova rast. Podjetja, vpeta v globalne vrednostne verige, so pod nenehno grožnjo zmanjševanja števila delavk in delavcev ter selitve tovarn. Kako vse skupaj poteka, si lahko pogledamo tudi na aktualnem primeru v Sloveniji. V enem izmed največjih slovenskih podjetij, novomeškem Revozu, so letos prešli na enoizmen-sko delo ter odpustili 450 delavk in delavcev. V zadnjem času smo priča procesom, ki GVV zaradi različnih dejavnikov vračajo v lokalno okolje in s tem krajšajo dolžino GVV. Tudi odpuščenja pri nas so (vsaj delno) posledica državno subvencioniranega vračanja proizvodnje v Francijo. Petr Pavlínek v članku preučuje avtomobilsko industrijo na primeru Slovaške in vpelje koncept integrirane periferije. Opredeli jo kot prostorsko-časovno rešitev, ki avtomobilskim podjetjem iz držav kapitalističnega centra omogoča ohranitev ali povečanje profitne mere, če širijo proizvodnjo na nizkocenovna področja, ki se geografsko stikajo z regijami proizvodnje in potrošnje iz centra sistema. Ker pa različna podjetja vlagajo v podobne ugodnejše lokacije, se sčasoma izčrpajo, zato morajo podjetja iskati nove, donosnejše lokacije. Integrirane periferije avtomobilskim podjetjem omogočajo, da pridejo do relativne presežne vrednosti z vzpostavitvijo proizvodnje na ugodnejših lokacijah. Pavlínek je na podlagi lastne študije skeptičen do optimističnih predpostavk, da naj bi povezovanje regij in držav v globalne vrednostne verige prineslo trajnostni regionalni razvoj.

Z vrnitvijo dela in kapitalizma v analizo GVV se v svojem besedilu ukvarja Ben Selwyn. Poudarja, da se kapitalizem kot profitna produkcija za svetovni trg širi že (vsaj) od 16. stoletja, z njim pa nastaja ena sama delitev dela, ki je razdeljena na množico političnih enot. Novost sodobnega globalnega kapitalizma vidi v tem, da so globalna podjetja zmožna upravljati globalne vrednostne verige kot del svojih konkurenčnih strategij. Obstoječim analizam očita, da pri pojasnjevanju inovacij preveliko pozornost namenjajo tehnologijam, menedžerskim strategijam in posredni naturalizaciji kapitalizma, ki zakrije družbene odnose in pogled na delo. Glede zanemarjanja dela je kritičen tudi do analiz svetovno-sistemske teorije. Opozarja, da ne smemo nasesti na osredotočenost na podjetja in kapital. Lokalni delavski boji namreč pomembno določajo način delovanja lokalnih ekonomij. Poudarja, da v prevladujočih študijah ostaja spregledan pomen organiziranega delavstva, ki je zmožno zvišati plače in izboljšati pogoje dela. To vzpostavi tudi drugačen distribucijski vzorec celotne regije v razvoju glede na tiste regije, v katerih delavstvo tega ni sposobno. Delavstvo vpliva tudi na podjetja, saj jih s svojimi uspehi sili, da konkurenčnost gradijo na drugih elementih kot na nizko plačanem delu.

Podobna je tudi kritika Maje Breznik, ki poudarja, da je črpanje ekstra profitov iz malih kapitalov odvisno od pretvorbe svobodnega meznega dela v nesvobodno delo, ki ga za tako označuje, ker morata delavka ali delavec posebno pravico prenesti na posrednika ali pa ne moreta prodati delovne sile drugemu kupcu, npr. zaradi zadolženosti. Izpostavlja, da v prevladujočih analizah GVV delavstvo nastopa kot pasivna žrtev kapitalskih strategij. Večino razprav v knjigi pa strne v gibanje med razbijanjem

predstav vladajočih ideologij in preciziranjem znanstvenih konceptov. V času najvišjih družbenih neenakosti v zgodovini ter vse večjih in vse pogostejših (različnih) kriz v kapitalizmu je takšno kritično raziskovanje ne samo znanstveno bolj produktivno, temveč tudi nujno potrebno za oblikovanje alternativ vse bolj uničujočemu sistemu.

Literatura

Chancel, Lucas, in dr. (2021): World Inequality Report. Dostopno prek: https://wir2022.world.inequality.org/website/uploads/2022/03/009821_WIL_RIM_RAPPORT_A4.pdf (13. 3. 2022).